

BILJEŠKE O IKONOGRAFIJI RIMSKE PARADNE KNEMIDE IZ SLAVONSKOG BRODA

UDK 904 (497.5) "652"
Primljeno/Received: 2003. 05. 30.
Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Nenad Cambi
HR 23000 Zadar
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

Paradna rimska knemida, pronađena pred nešto manje od dvadeset godina u Savi kraj Slavanskog Broda, nudi brojne ikonografske probleme. Cilj je ove radnje da pokuša preciznije interpretirati scene koje se pojavljuju poviše, ispod i sa strana središnjeg prikaza Marta. Riječ je o graviranim prikazima u četvrtastim poljima koji se mogu podijeliti na religijske, agonističke (pugilističke) i dekorativne motive. Većinu njih je ipak moguće još preciznije odrediti, ali scene ne pokazuju neki zajednički likovni program. Čini se da su motivi bili izabrani nasumce. Slavanskobrodska knemida oblikom i središnjim reljefnim prikazom boga rata Marta ima brojne analogije iz raznih krajeva rimskog svijeta, ali gravirani prikazi sa svih njegovih strana do sada nisu poznati na ostalim primjercima.

Ključne riječi: paradna rimska knemida, Slavanski Brod, ikonografija, Mart

Rimska knemida, otkrivena prigodom strojnog vađenja pijeska iz Save godine 1975.,¹ iznimno je važan i zanimljiv predmet paradne vojne opreme koja je bogato ukrašena figurnim i dekorativnim motivima izrađenim u poljima što se nalaze gore, dolje i sa strana velike središnje figure. Kako je knemida pretrpjela znatna oštećenja ne samo dok je stajala u vodi nego i za vrijeme vađenja, to je površina metala izjedena i mjestimično manjkava. Očito je da je bila potrebna velika vještina da se dobro očisti, konzervira i

rekonstruirati, što je uspješno obavljeno u Mainzu. Knemida je izrađena od brončanog lima, a bila je i posrebrana.²

Prigodom objave knemide izrađeni su i objavljeni dobri crteži pa je tako sada moguće načiniti korak naprijed u proučavanju njezina bogatog i složenog ikonografskog repertoara, ali je zadaća unatoč tomu ipak dosta složena. Naime, kako su prikazi plitko ugrebeni i nagriženi, to su neke fotografije od male koristi.³ Ova mala i skromna studija je izraz mog

---

¹ Knemida je otkrivena u rijeci Savi kod gradskog stadiona u Slavanskom Brodu. Objavila je je po prvi put J. Miškov 1979: 23-31; Ead, 1993: 71-81. Ovdje usp. i drugu literaturu. Ta se knemidu spominje kao neobjavljena i u katalogu velike međunarodne izložbe, usp. Garbsch, 1978: 81, Q 5, tab. 38, 1. Samo kratko osvrnuo sam se na knemidu u djelu Cambi, 2002: 203, sl. 315 i d.

² Garbsch 1978; Miškov 1979: 4. Pozlata, posrebranje i bronca davali su turnirskim borbama gotovo nestvaran izgled. To su uvećavale i maske s izgledom raznih povijesnih i drugih likova. O tome usp. Junkelmann 1996: 15 i d.

³ Crteži su preuzeti iz Miškov 1993. Očito je da je autor čije mi ime nije poznato načinio jednostavne, ali vjerodostojne crteže, osim na mjestima koja mu nisu bila jasna. Ova se analiza primarno zasniva na tim crtežima, ali i njihovoj usporedbi s objavljenim fotografijama kako bi se mogla dati bolja rješenja.

Sl. 1. Knemida iz Slavanskog Broda. Pravo i presjek (prema J. Miškiv).
The greave from Slavonki Brod. Front and cross section (after J. Miškiv).

dubokog poštovanja za dugogodišnju znanstvenu i profesorsku djelatnost kolegice Nives Majnarić Pandžić.

U sredini knemide, kao što je gore navedeno nalazi se u reljefu nagi muškarac kraće kovrčave kose s kacigom zadignutom na tjeme i malo nagnutom straga (sl. 1).⁴ Kaciga ima zaštitu za nos i otvore za oči. Lik je u stojećem stavu oslonjen na svoju desnu nogu koja nosi težinu tijela, dok mu je lijeva slobodna i lagano svinuta u koljenu (kontrapost). Stopala su

Sl. 2. Dionis na leopardu. Detalj (prema J. Miškiv).
Dionysus riding the leopard. Detail (after J. Miškiv).

naslonjena na prirodnom, malo neravnom terenu, što pokazuje da figura nije zamišljena kao kip na bazi. Desnom rukom pri vrhu lik drži dugo koplje koje je oslonjeno na zemlju. Na oba ramena se vidi zaokruženi skut hlamide koja potom pada na leđa, što se može zaključiti prema ostacima draperije ispod desnog i lijevog pazuha. Lijevom rukom muškarac pridržava lagano elipsasti štit, također oslonjen na zemlju. Štit ima zrakaste crte koje se šire iz središta. To je očito ukras štita. Nagi ili u oklop odjeveni ratnik često se javlja na raznim dijelovima rimske paradne opreme.⁵ Obično se takvi likovi tumače kao prikazi Marta, što je po svoj prilici točno, imajući u vidu karakter predmeta na kojima je prikazan. Samo teoretski govoreći moglo bi se raditi i o prikazu nekog nagog mitološkog heroja (Ahilej, Meleagar itd.) ili heroiziranog smrtnika. Na vojničkoj opremi znatno je češći u oklop odjeveni nego nagi Mart.⁶ Takav statuarni tip je nastao u kasnoj klasici i najčešće se upotrebljavao za bogove

⁴ O rimskim paradnim knemidama usp. Garbsch 1978: 9 i d. te Junkelmann 1996: 75 i d. s katalogom novih primjeraka koji nadopunjuju onaj J. Garbscha, Born - Junkelman 1997: 68 i sl. 50-55.

⁵ Osim na knemidi iz Slavanskog Broda nagi se Mart javlja još na raznim drugim dijelovima opreme usp Garbsch, 1978:, 49, B 16, tab. 4, 2, zaštita čela konja (Straubing); str. 73, O 58 kaciga, tab. 32, gore desno (Ostrov); str. P 3 okov oklopa, tab. 34, gore lijevo (Karnuntum ili Brigetio); str. 77, P 5 okov oklopa, tab. 34, dolje lijevo (Adana); str. 81, Q 6 knemida, tab. 38, 3 (Budapest-Obuda). Junkelmann, 1996: sl. 141 P 29 (Bertold), str. 75, sl. 153 Q 29 (Bad Deutsch Altenburg), str. 83, sl. 173 S 34 (Gilau Rumunjska).

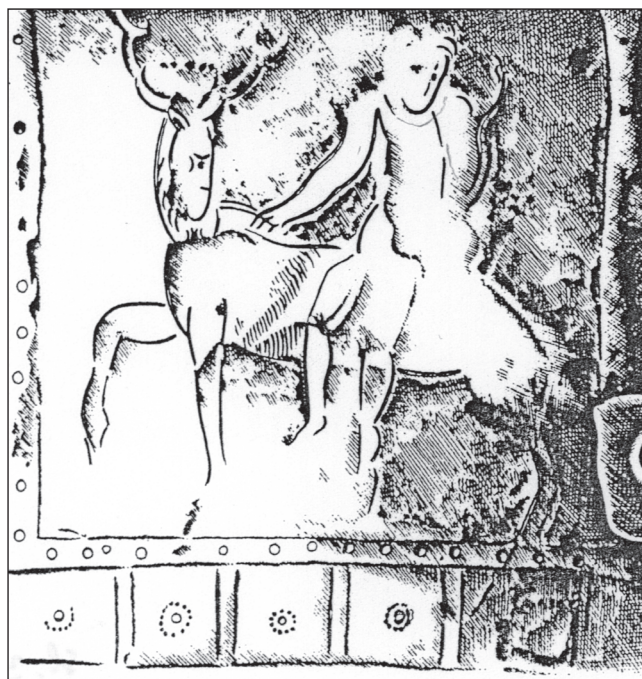
⁶ Usp. Garbsch 1978: tab. 3, 1; 4, 1; 5, 1; 11, 1; 13, 1; 16; 30, 2; 32; 34, 1, 4; 38, 4, 5, također Junkelmann 1996: 82, sl. 171 S 29 (Künzing); Born & Junkelmann 1997: 68 i d., sl 50-55

poput Jupitera,⁷ Neptuna,⁸ Apolona⁹ i dr. te za derivacije iznimnih svjetovnih osoba kao što su Aleksandar Veliki¹⁰ ili neki drugi helenistički vladari kojima su se pripisivala božanska svojstva.¹¹ Pri tomu nisu bitni atributi jer oni mogu biti različiti (žezlo, trozub i koplje), a položaj tijela je uvijek isti. U rimsko doba taj se statuarni tip rabi također za slična božanstva kao i u Grka. Iskorišten je kasnije i za prikazivanje Marta,¹² iako među grčkim kipovima nije poznat takav Aresov kip¹³ te za počasne prikaze careva¹⁴ ili vojskovođa.¹⁵ Prema tomu, to je u osnovi polivalentni statuarni stojeći tip koji se mogao upotrijebjavati za razne namjene. Kad je već u pitanju Mart, kako je rečeno, kip je mogao biti u oklopu ili nag. Imajući u vidu karakter samog predmeta nagađanje o ratničkom božanstvu je opravdano, posebno imajući u vidu naglasak kakav iskazuju njegova veličina i reljef koje ostali prizori nemaju. Uostalom, ni Garbsch ni Junkelmann nisu dovodili u pitanje atribuciju toga lika koji je u čitavom repertoaru vojne paradne opreme bio najčešći.

Znatno veće poteškoće prčinja interpretacija ostalih scena koje su raspoređene oko središnje figure. One su sporednog karaktera i izrađene su urezivanjem (grebanjem) u metalnoj podlozi. Ugrebene linije su često plitke i dosta nesigurne što predstavlja dodatnu teškoću u ikonografskom odčitavanju.

Na gornjem dijelu knemide, iznad Marta nalaze se tri četvrtasta okvirom međusobno odvojena polja. U lijevom se polju javlja bockani ukras cvjetova s četiri laticice. To je polje znatno manje od sljedeća dva. Čudno je, uistinu, kako se ovaj motiv našao na samom početku, jer da su se polja samo malo proširila ne bi bio nužan ovakav nelogičan početak nizanjanja scena. Nelogičnost početka sastoji se i u tome što dekorativno polje nema simetričan prostor na suprotnoj strani knemide.

Do prvog, ukrasnog polja nalazi se drugo s nagim muškarcem koji sjedi s obje noge naprijed na jednoj krupnoj, ali niskoj životinji čija je glava nestala (sl. 2). Muškarac je okrenut pravo prema gledatelju. Životinja se kreće nadesno. Iako se životinji nije očuvala glava, kružići na koži upućuju da se radi o leopardu. Desnom rukom čovjek drži izduženi predmet koji je pri vrhu

Sl. 3. *Diana na jelenu. Detalj (prema J. Miškiv). Diana riding on the stag. Detail (after J. Miškiv).*

proširen poput lista. Nije jasno je li to koplje, žezlo ili pak tirsos. Međutim, bez obzira na jednostavnost crtež jasno pokazuje da je to bio nagi Dionis koji na isti način sjedi na leopardu (panteri) na bezbrojnim sarkofazima sa scenom Dionisova triumfalnog pohoda po zemlji sve do Inda.¹⁶ Dionis je obično okružen brojnim pratiteljima, ali je ovdje metalorezbar izdvojio samo glavnu osobe scene. U Dionisovoj je ruci, prema tomu, tirsos, čemu izgled predmeta ne proturječi.

Scena susjednog polja je znatno teže određiva. Na njoj je prikazana životinja koja se kreće nalijevo, što pokazuju noge posebno lijeva prednja (sl. 3). Životinja je glavu okrenula prema straga, u smjeru protivnom od kretanja. Na glavi se zapaža široko razgranato rogovlje, što pokazuje da se radi o jelenu, a na to upozorava i izdužena glava. Na životinji sjedi ženska figura koja desnu ruku drži na leđima jelena, a u lijevoj zakrivljeni luk. Da je riječ o ženi, svjedoče

⁷ Na pr. Zeus, Lippold 1950: 190, tab. 66, 3 (Dresden) ili Jupiter (Simon 1990: 109, sl. 135.)

⁸ Fuchs 1993: 133, sl. 121, str. 141, sl. 133. Usp. također Thomas 1992: 110 i d, sl. 105.

⁹ Fuchs 1993: 68, sl. 59, 69, sl. 60.

¹⁰ Fuchs 1993: 106, sl. 99, 100; Himmelmann 1999: 84, sl. 35, 36 a, b; 229, br. 16, sl. na str. 229

¹¹ Himmelmann 1993: 100 i d, sl. Na str. 143-147, kat br. 4, sl. str. 205-207.

¹² Osim primjera na rimskoj paradnoj vojničkoj opremi navedenih u bilj. 4 i 5 vidi i neke druge prikaze, usp. Simon 1990: 172, 174, 181.

¹³ Na primjer sjedeći Ares, usp. Bieber 1967: sl. 103 (Ares Ludovisi), 104 (Pergam), 105 (Napulj).

¹⁴ Usp. Niemeyer 1968: 101 i d, tab. 24-27.

¹⁵ Usp. Himmelmann 1990: 100 i d, str. 219, br. 12, sl; 218-221

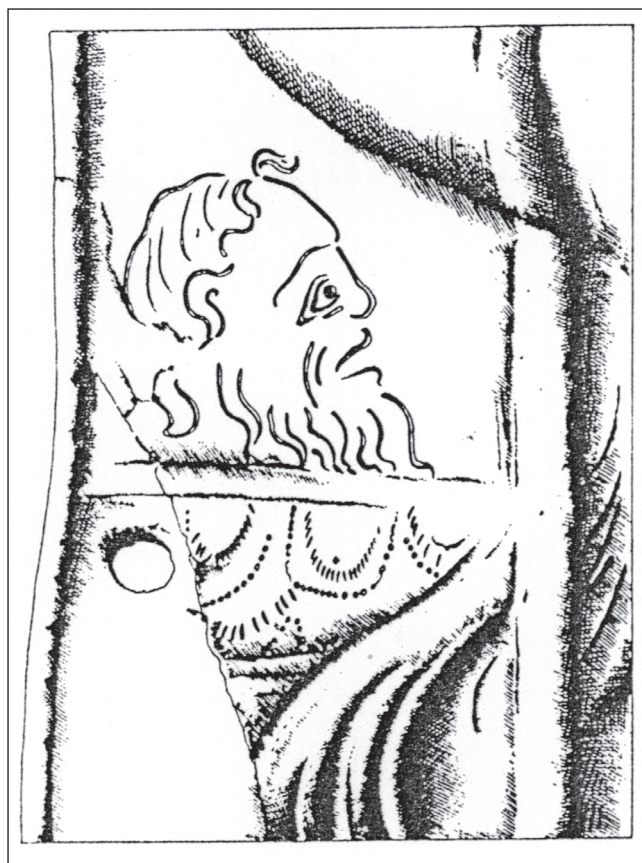
¹⁶ Turcan 1966: tab. 36 a (Rim), 47 a-b (Ostia), 48 (Salerno) i brojni drugi.

grudi koje nadimlju haljinu. To se bolje vidi na fotografiji nego na crtežu.¹⁷ Haljina leži na naramenicama, a doseže do koljena, što je dokaz da je po srijedi potpasana tunika. Obje su joj noge na jednoj strani životinje, kao što je to slučaj i kod Dionisa na prvom polju. Figura, naime, nije opkoračila životinju. Luk bi kao i haljina upućivali da je možda riječ o Diani, ali, barem meni, nije poznata scena u kojoj božica jaši i negdje se prebacuje na jelenu, iako je ona gospodarica životinja. Međutim, imajući u vidu skromne mogućnosti izražavanja nije isključeno da je metalorezbar pogriješio ili možda krivo shvatio jedan ne osobito česti, ali ipak poznati motiv Diane u kojemu se božica javlja u stojećem stavu ispred košute ili jelena.¹⁸ Ona na isti način drži luk, a u desnoj joj je ruci plitica s plodovima. Pred Dianom je žrtvenik. Po drugoj varijanti ona desnom rukom hvata životinju za rogove. Osim toga žrtvenik se ne javlja na svim prikazima.¹⁹ Takav motiv je još davno A. Furtwängler objasnio kao prikaz Diane *Nemorensis* iz Ariccije pokraj oltara Latina.²⁰ Stoga nije isključeno da je takav ikonografski predložak poslužio kao uzorak. U tome slučaju drevni je motiv dobio otklon od izvorne varijante. Važno je upozoriti da je kompozicija polja pri vrhu knemide tako postavljena da se životinje kreću u smjeru jedna prema drugoj.

Niže slijede ukrasna polja bez likova. Desno od Martove glave su gore i dolje neke vrsti četvrtastih metopa, a među njima su uspravno postavljeni pravokutnici. Lijevo od Martove glave je polje potpuno ispunjeno samo nizom kružića izrađenih bockanim točkicama. To se polje nastavlja sve do Marsovog desnog ramena i tako popunja čitav slobodni prostor.

Ispod polja s kružićima, a ispod pazuha Martove figure vidi se jedna glava bez tijela koja leži na dnu svog četvrtastog polja (sl. 4). Glava je namjerno prikazana bez tijela. To bi se dalo zaključiti na temelju toga što je gore ostalo dosta slobodnog prostora pa je polje bez problema moglo primiti čitavu figuru. Ta je glava najkvalitetnije izrađena od svih figura izuzimajući reljef Marta. Njezin je crtež siguran, precizan i jasno definiran. Glava prikazuje stariju bradatu osobu s rastvorenim ustima i široko otvorenim očima u kojima je prikazana šarenica. Nos je kratak i spljošten. Čelo je vrlo visoko i zaobljeno. Čini se da je prednji dio tjemena ćelav, dok se na stražnjem zapažaju uparane linije dugih pramenova. Od tjemena koso prema ušima

Sl. 4. *Boksački dvojboj. Detalj (prema J. Mišktiv).
Boxing duel. Detail (after J. Mišktiv).*

idu dvije gotovo paralelne valovite crte. One ne pripadaju kosi jer se s njom ne vežu logikom smjera i oblika pramenova. To je najvjerojatnije bršljanov vijenac. Uši su šiljate. Na temelju svih tih karakteristika i oblika potpuno je jasno da je to glava Silena, ali ne i njegova figura koja nije bila zamišljena da se uopće prikaže. To je zapravo teatarska maska u obliku glave Silena koju je glumac položio na pod pripremajući se da je navuče prije nastupa.²¹

Tome polju na suprotnoj strani Martove figure odgovara uokvireno polje u kojem su, čini se, dva lika od kojih je lijevi čitav očuvan, dok je desni jako oštećen (sl. 5). Prikaz je oštećen i natpis izrađen točkastim ubodima. Nagi muškarac je okrenut nadesno i zamahnuo rukom, a onaj loše očuvani izgleda da je posrnuo.²² Na žalost, vrlo je malo elemenata na temelju kojih bi se smjelo pouzdano prosuditi o kakvoj se sceni radi.

¹⁷ Mišktiv 1979: sl. 4.

¹⁸ Simon 1990: 55, sl. 66-68.

¹⁹ Simon 1990: sl. 67, 68.

²⁰ O tome usp. LIMC II, Zürich-Düsseldorf 1984: 792 i d. s.v. Artemis/Diana (E. Simon).

²¹ Silenske maske su se obilato koristile u komedijama i drugim vrstama teatarskih priredbi. Usp. Moraw & Nölle, 2002: 70 i d, sl. 108, 110. Usp. lik s golemom maskom Silena na jednom dionizijskom sarkofagu, Turcan, 1966: tab. 51 e (Rim).

²² To je scena koja potsjeća na prikaz na mozaiku iz terma u Massongexu u Švicarskoj. Usp. J.P. Thuillier, *Sport im antiken Rom*, Darmstadt 1996: 144, sl. 64.

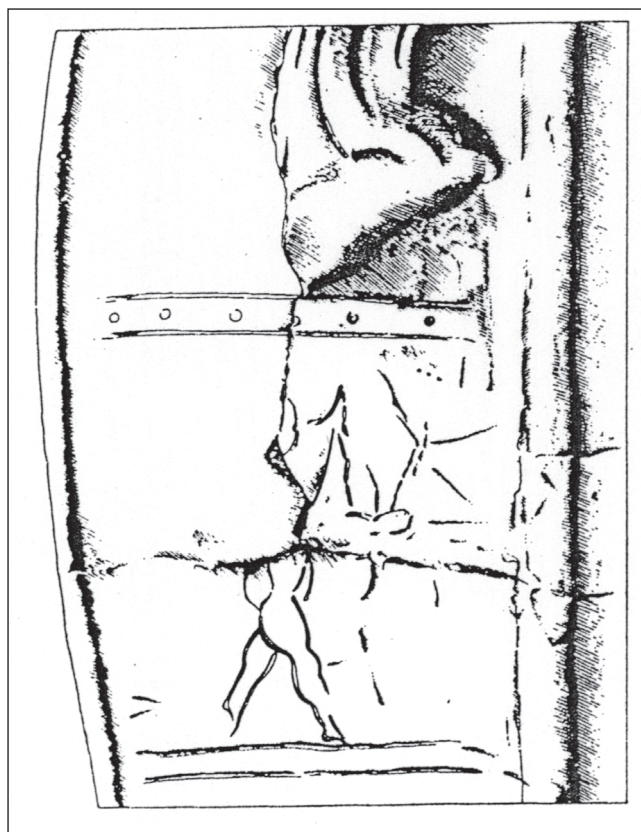
Sl. 5. Teatarska maska Silena. Detalj (prema J. Mišktiv).
Silenus' theatrical mask. Detail (after J. Mišktiv).

Zamah ruke i sučeljeni položaj likova bi ipak dopuštali pretpostavku da je to scena šakačkog dvoboja. Drugi borac se bolje vidi na fotografiji nego na crtežu.²³ Tu se jasno zapažaju njegove noge, lijeva spuštena i desna podignuta ruka koja zaštićuje glavu.

Ukrašena polja od Martovih bokova do stopala očuvala su se samo uz njegovu lijevu stranu. Lim je na desnoj strani posve uništen. Po umjetničkoj logici i simetriji i na desnoj su strani morala biti polja s prikazima. Uistinu je šteta što ne znamo što je tu bilo urezano. To bi dopunjalo sliku i olakšavalo cjelokupnu interpretaciju knemide.

Ispod Silenove maske zapaža se jonska kima (sl. 4). Prikazani su samo ovuli. Među njima nema uobičajenih strijelica (jezičaca). Na taj je način prikaz ukrasa znatno pojednostavljen. U to polje prodire i skut Martova plašta koji je ispupčen.

Sljedeće donje polje je vrlo oštećeno. Taj segment knemide izgleda kao da je pravilno odrezan (sl. 6). Ovo je polje od gornjeg odvojeno trakom koja je ispunjena kružićima. Od čitavog lika očuvala su se noge u iskoraku. Iako nam nije preostao gornji dio tijela s glavom, ipak ostatak jednog predmeta vrećastog oblika te ispružena ruka sa stisnutom pesnicom omogućuje pretpostavku da je tu bio prikazan borac koji vježba udarajući po vreći koja visi. Prikaz takve

Sl. 6. Trening bokasača s vrećom. Detalj (prema J. Mišktiv).
Training of a boxer with the sand sack. Detail (after J. Mišktiv).

vježbe javlja se i na cisti Ficoroni na kojoj je prikazana zgoda Argonauta kod kralja Amika.²⁴ Udaranje po vreći je poznati način treninga čak i danas.²⁵

Novo niže polje odvojeno je uskom trakom bez ukrasa. Samo polje ispunjeno je ljuskastim ornamentom koji je imao isključivo dekorativni karakter. Ljuskastim crijepom često su bili pokrivene kuće i taj su način oponašali poklopci sarkofaga koji su imitirali arhitekturu. Čini se da su ih lansirali atički sarkofazi, ali su se kasnije počeli izrađivati i na lokalnim primjercima. Ljuske su bile izrađene sitnim bockanim točkicama.

Ispod ljuskastog polja slijedi nešto šira traka uokvirena s dvije uže trake. Sve su te tri trake bile ispunjene sitnim kružićima koji kao i na drugim mjestima na knemidi imaju samo dekorativnu namjenu.

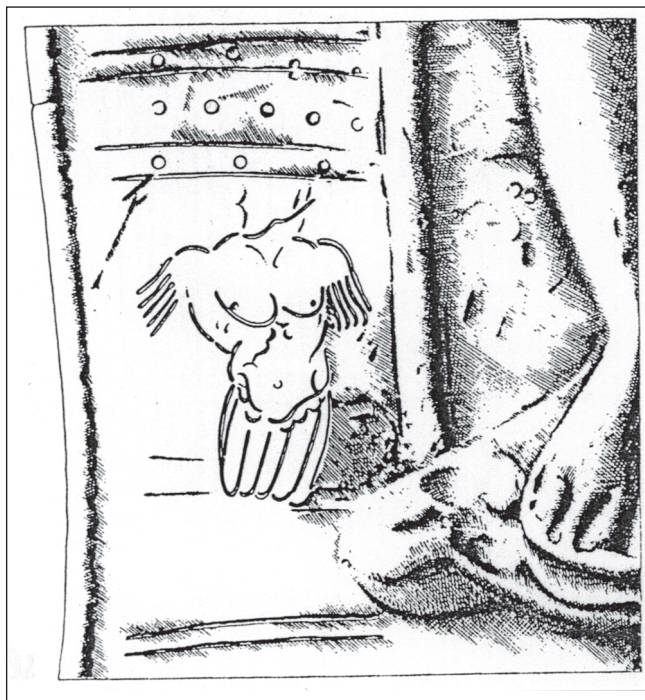
U polju koje se nalazi lijevo od Martovih stopala izrađen je toraks rimskog oklopa (sl. 7). Očevidno je da se ne radi o ljudskoj figuri jer nema glave, iako je na mjestu izreza za vrat bila položena kaciga koja je nešto lošije očuvana i pliće uparana. Kaciga je očito imala i lice okrenuto nalijevo. Ono što slično na lice je zapravo odvojeni komad opreme koji je služio za

²³ Mišktiv 1979: sl. 5.

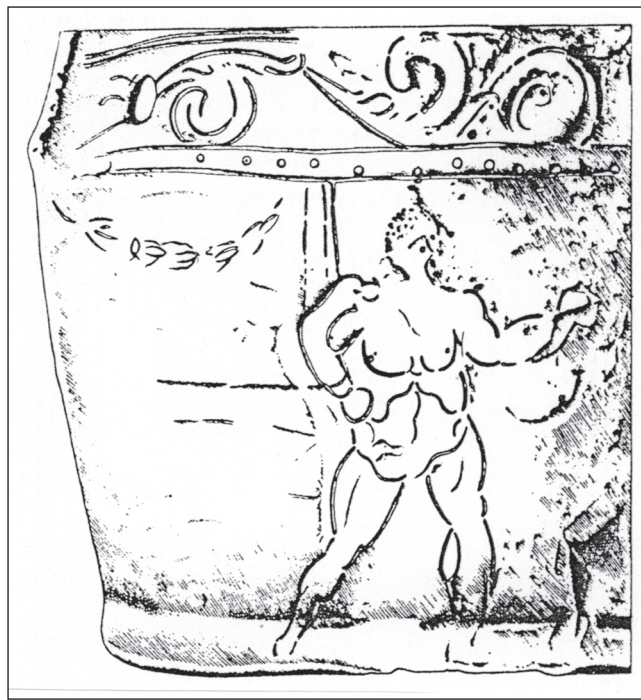
²⁴ Usp. crtež razvijenog plašta ciste Ficoroni, Andreae 1973: sl. 160 i 161.

²⁵ O tome u antici usp. Thuillier 1996: 152.

Sl. 7. Rimski oklop s kacigom i zaštitom za lice. Detalj (prema J. Miškiv).
Roman cuirass with the helmet and face guard. Detail (after J. Miškiv).

Sl. 8. Boksач u napadu. U pozadini arhitektura i girlanda. Detalj (prema J. Miškiv).
A boxer in the attack. Architecture and garland are in the background. Detail (after J. Miškiv).

njegovu zaštitu.²⁶ I taj se detalj bolje vidi na fotografiji nego na crtežu.²⁷ Nema također ni ruke ni noge koje bi se morale vidjeti da su postojale. U polju je, naime, bilo dovoljno mjesta i za više figura. Oklop ima oblik fino modeliranog grudnog koša s naznačenom pektoralnom i abdominalnom muskulaturom. Dobro se vide polukružne pterige te duge kožne zaštitne trake. Raspoznaju se i rukavići oklopa, također izrađeni od kožnatih traka. Oklop je simbol vojne profesije. Ovakav oklop uglavnom nose visoki rimski časnici²⁸ i carevi.²⁹ Kad oni nose oklop, tada se želi ukazati na njihove zasluge na bojnopolju. Oklop ne mora uvijek biti odjenut da bi se pokazao vojnički status osobe. Tako se u nekim slučajevima oklop javlja do nogu prikazanog nagog ili poluodjevenog kipa.³⁰ Takvih kipova ima dosta i oni pripadaju vojskovođama ili carevima. Toraks i drugi predmeti vojničke opreme

moгу se pojavljivati na frizu oružja kao elementi njegove kompozicije. Oklop se redovno postavlja i na stablo rimskog pobjedničkog tropeja.³¹ Naslagano oružje je znak pobjede, jer se ono ne ostavlja na bojnopolju. Da figura Marta na sredini knemide nije neproporcionalno velika u odnosu na ostale prikaze, možda se oklop mogao pripisati njegovom liku. Iako bi bilo logičnije da je prikazan paradni oklop koji nose vojnici u turnirskim borbama,³² čini se ipak da je to prikaz pravog rimskog toraksa.³³

Ispod stajne podloge Marsove figure nalazi se razmjerno široka traka ispunjena akantusovim viticama. Vitice su fine, a listovi dobro i nagusto prikazani. To ukrasno polje je gore i dolje uokvireno s dvije uske trake od kojih je donja ispunjena sitnim kružićima. Traka ide od ruba do ruba knemide, ali je dijeli jedna okomita podjela koja se spušta i odvaja dva posljednja

²⁶ Junkelmann 1996: 53 i d. sl. 105-108. Bilo je raznih tipova zaštite lica. Oni su uvijek imali oblik lica s izrezom za oči.

²⁷ Miškiv 1979: sl. 8.

²⁸ Vidi lik visokog časnika Marka Aurelija na reljefu koji je ugrađen u Konstantinov slavoluk. Usp. D.E.E. Kleiner 1992: 289 i d. sl. 257.

²⁹ Niemeyer, 1968: 47 i d, tab. 12-22. U Augustovom hramu u Puli izložen je jedan fragmentirani kip kojemu je sačuvana samo noga. Do noge toga kipa je također rimski toraks.

³⁰ Usp. Himmelmann, 1989: 219, br. 12, sl. 12 a-i.

³¹ Usp. oklop tzv. Gardunskog tropeja, Cambi 1984: 77 i d, sl. 1.

³² Usp. Junkelmann, 1996: 67 i d, sl. 134-150.

³³ Usp. bilj. 28, 29.

Sl. 9. *Boksač u obrani. U pozadini arhitektura i girlanda (prema J. Mišktiv).*
A boxer defending himself. Architecture and garland are in the background. Detail (after J. Mišktiv).

polja odozgo nadolje. I ta je traka ispunjena sitnim kružićima.

Donja su dva polja ispunjena s dvije muške figure koje su u raskoraku (sl. 8, 9). Očito je da je nakana rezbara bila da prikaže snažnu muskulaturu što se dobro zapaža po kvadratnoj strukturi tijela lijevog muškarca (sl. 8). Oba lika imaju stisnute pesnice.³⁴ Lijevi je muškarac ispružio svoju lijevu ruku i sprema se napasti desnom. Ovaj je boksač u napadu. Njegova je kosa kratka, a lice je oštećeno. Čini se da je imao gustu bradu, iako to na crtežu nije naznačeno. U tom dijelu prikaza izgleda kao da je fotografija vjerodostojnija.³⁵ Iza njega vidi se stup i girlanda koja visi na arhitektonskim elementima.

U desnom polju pak prikazan je čovjek s nešto prignutim koljenima i manje raširenih nogu (sl. 9). I on je u sličnom boksačom stavu.³⁶ Jednu je ruku visoko podigao pred licem, a desna mu je svinuta u laktu i nalazi se pred grudima. Ovaj boksač je u stavu obrane glave i trbuha (gard). I iza desnog borca vidi se stup i girlande obješene na arhitektonske elemente.

Iako je na desnoj strani pozadina znatno više oštećena, girlanda se ipak zapaža, a stup je čak i jasniji jer se vidi baza. Arhitektura i girlande u oba polja upozoravaju da su likovi u istom ambijentu, zapravo da pripadaju istoj sceni bez obzira na podjelu. Boksački su dvoboji bili dobro poznati u antici i održavali su se u prostorima koji su bili ukrašeni girlandama, cvijećem, trakama i drugim ukrasnim elementima da bi se što bolje pokazao svečani karakter priredbe.

Time je završena interpretacija scena koje se javljaju na slavenskobrodskoj knemidi. Bilo je moguće sve prizore i figure s više ili manje sigurnosti pripisati različitim scenama ili pojedinačnim likovima. Analiza svega onoga što se tu javlja pokazuje da je knemida bila ukrašena figuranim motivima i dekorativnim elementima. Što se pak samih figura tiče, one pripadaju božanskoj ili agonističkoj sferi. Među božanstvima pojavljuju se Mars, Dionis i Diana. U dionizijski krug se još ubraja i Silenova maska. Agonističkim motivima pripadaju boksački (pugilistički) motivi (njih ukupno četiri). Ratničkim elementima, osim Marsa koji je i ratnički zaštitnik, još pripada i prikaz oklopa.

Ni uz najbolju volju među poljima i figurama ne može se naći neka dublja likovno-programska veza. Sve su to dobro poznati motivi i scene koje voli vojna ikonografija, ali su svi oni ipak nasumce odabrani i upotrijebljeni više kao ispuna nego kao cilj iskazivanja međusobne simboličke ili neke druge veze. O njihovom rasporedu odlučivala je samo slučajnost. Međusobni (juktapozicijski) odnos pokazuju samo dva gornja i dva najdonja polja jer figure streme jedna drugoj. Ako nekakva veza ipak postoji, tada bismo je smjeli okarakterizirati kao kulturološku, jer su to motivi koji organski pripadaju vojničkim ambijentima. Podjelu polja uvjetovala je struktura površine paradne knemide. Ondje gdje nije bilo dovoljno prostora ili inspiracije umetnuti su i motivi ornamentalnog karaktera.

U svakom slučaju slavenskobrodski knemida je izniman i vrijedan segment turnirske vojne opreme koji pokazuje razmišljanje i kulturu rimskih krugova u blizini limesa. Ova je knemida, usprkos sordnosti sa sličnim komadima iz rimskog svijeta, na što upućuje središnji lik (Mart), ipak jedinstveni komad po svojim bogatim motivima, ugrebenim nekad uspješnije, nekad sasvim primitivno. Takva se gravirana polja rijetko javljaju na rimskoj opremi turnirskih boraca konjanika. Na pitanje kako i zašto je došlo do izrade tih motiva, nije moguće odgovoriti.

³⁴ Takav stav približno pokazuje borac na vazi iz Veja, usp. Thuillier 1996: 2 ili pak vaze Micali slikara, usp. Thuillier 1996: sl. 4. ili pak lampice iz Avignona, usp. Thuillier 1996: sl. 63.

³⁵ Mišktiv 1993: sl. 14.

³⁶ I za ovog borca vrijede paralele navedene u bilj. 34.

POPIS LITERATURE

- Andreae 1973 B. Andreae: *L'art de l'ancienne Rome*. Paris
Bieber 1967 M. Bieber: *The Sculpture of the Hellenistic Age*. New York (sec. printing)
Born&Junkelmann 1997 H. Born & M. Junkelmann: *Römische Kampf und Turnierrüstung*. Sammlung Axel Guttman BD VI. München
Cambi 1984 N. Cambi: Gardunski tropej. U: Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka, znanstveni skup Sinj 3-6. VI. 1980. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 8, 72-92. Split
Cambi 2002 N. Cambi: *Antika. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*. Zagreb
Fuchs 1993 W. Fuchs: *Die Skulptur der Griechen*. München (4. durchgesehene Auflage)
Garbsch 1978 J. Garbsch: *Römische Paraderüstungen*. Katalog der Ausstellung. München
Himmelman 1989 N. Himmelman: *Herrscher und Athlet. Bronzen vom Quirinal*. Milano
Junkelmann 1996 M. Junkelmann: *Reiter wie Statuen aus Erz*. Mainz
Kleiner 1992 D.E.E. Kleiner: *Roman Sculpture*. Yale University Press
Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae II.s.v. Artemis/Dinana, 792-849 (E. Simon. Zürich-Düsseldorf)
Lippold 1950 G. Lippold: *Die griechische Plastik*. Handbuch der Archäologie. München
Miškov 1979 J. Miškov: *Römische Paradebeinschiene aus Slavonski Brod*. *Archaeologia Iugoslavica* XVI, 23-31. Beograd
Miškov 1993 J. Miškov: *Rimska paradna potkoljenica iz Slavonskog Broda*. U: *Arheološka istraživanja u Slavonskom Brodu i Brodskom Posavlju*, znanstveni skup 18-20 listopada 1988. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 16, 71-81. Zagreb
Moraw&Nölle 2002 S. Moraw & E. Nölle: *Die Geburt der Theaters in der griechischen Antike*. Mainz
Niemeyer 1968 H.G. Niemeyer: *Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser*. Berlin
Simon 1990 E. Simon: *Die Götter der Römer*. München
Thomas 1992 R. Thomas: *Griechische Bronze-Statuetten*. Darmstadt
Turcan 1966 R. Turcan: *Les sarcophages à représentations dionysiaques. Essai de chronologie et d'histoire religieuse*. Paris
Thuillier 1996 J. P. Thuillier: *Sport im antiken Rom*. Darmstadt

SUMMARY

MARGINAL NOTES ON THE ROMAN PARADE GREAVE FROM SLAVONSKI BROD

Key words: Roman parade greave, Slavonski Brod, iconography, Mars

A parade greave made of silver-plated bronze was found in the Sava river near Slavonski Brod in 1976. It was successfully conserved and restored in the laboratories of the Römisch-Germanisches Zentral Museum in Mainz and later published by J. Miškiv. This paper deals with some new iconographic solutions.

The Roman God Mars is depicted in the deep relief in the centre of the greave. The panels with engraved motifs are executed all around the central relief (fig. 1). Since these motifs were only superficially engraved and the surface was ruined, it was rather difficult to interpret them correctly. Pretty good drawings yielded elements for possible interpretation. The photos were also consulted in order to control the accuracy of drawings.

Most likely Mars was depicted in the centre of the greave (fig. 1). This nude figure might also represent some mythological or heroized figure but it is more likely that it belonged to Mars since numerous other parts of Roman armours had such nude or cuirassed figures. J. Garbsch and M. Junkelmann did not doubt such an identification.

There are three panels on the upper part of the greave. Only decorative motif of flowers was depicted on the first to the left. A nude man riding with his both legs on one side of a beast was executed in the second (fig. 2). The skin of the beast has small dots suggesting that a leopard is depicted. This is why the scene must be explained as the scene of Dionysus riding on the panther with thyrsos in his hand. It was well-known Dionysus' iconography.

The third panel (fig. 3) represents a woman also riding with her legs on one side of a steg (see the horns). The woman holds a bow in her left hand. This woman is very hard to determine since there are not such parallels in the

Roman art. It might be misunderstood motif of Diana standing beside the seg. Below this row of panels there are several decorative ones.

There is a panel with Silenus' head lying on the floor on the left side of Mars' figure (fig. 4). Very likely it belongs to Silenus' theatrical mask which were used in comedies and other plays. This is the best figure of the whole greave. A pair of box fighters were shown on the right side of the Mars' figure (fig. 5). One is attacking with his right hand. The other figure is badly damaged. It seems that this boxer was knocked down. The panel below the Silenus' mask contains the egg ornament (without tongues) and the part of Mars' mantel.

Only the lower part of a human body has been preserved in the next panel (fig. 6). A hand and a hanging sack have been preserved in the upper part of the panel. A boxer punching the training sack must have been shown there.

The panel with *squamae* ornament is below the panel fig. 6. There is also a panel with the Roman cuirass on the same side (fig. 7). It was covered with a helmet and face guard. This cuirass could belong to Mars, but it is too small to fit the measures of the main figure. Therefore, the cuirass was very likely executed as the symbol of military profession. The panels on the right side of Mars' figure were ruined.

There is acanthus scroll decoration in a narrow band under Mars' feet.

The lowest part of the greave was decorated by two panels with the figure of a boxer in each (figs 8, 9). They are in the position of attacking and defending themselves. They were depicted in an architectural frame decorated by garlands.

All the motifs and figures reveal that the greave was decorated with religious and agonistic panels mixed with ornaments. Obviously, there was no defined iconographic programme.

Translated by author

